

OTÁZKY DIALEKTIKY ROZVOJA SOCIALISTICKEJ MORÁLKY STÁLE AKTUÁLNE

M. MICHALIK, Dialektika rozvitija socialističeskoj morali. Moskva 1978, 287 s.

Práca poľského etika M. Michalika, ktorá vyšla r. 1973 pod názvom *Dialektyka procesow moralnych* vo Varšave, dostáva sa nášmu čitateľovi do rúk v ruskom preklade L. V. Konovajovej.

Sociálne problémy rozvoja mravnosti v procese výstavby socializmu, úlohy morálky pri riešení ekonomických a politických úloh, otázky vzťahu spoločenského bytia a morálky, osobnosti a spoločnosti, otázky nových foriem humanizmu, ako aj kritiky súčasnej buržoáznej morálky nestrácajú na aktuálnosti ani dnes. Toto boli hlavné dôvody pre preklad Michalikovej práce do ruského jazyka.

Práca má hutnú štruktúru a rieši skutočne množstvo aktuálnych otázok etickej teórie.

Autor práce si postavil za cieľ odhaliť zložité, mnohostranné vzťahy morálky z rozličných stránok spoločenského života, ovplyvňujúcich jej rozvoj. V množstve sociálnych faktorov, určujúcich mravné parametre spoločenského rozvoja, M. Michalik v súlade s dialektikomaterialistickou metódou vyčleňuje hlavný zdroj — spoločenské bytie, ktorým začína analýzu dialektiky morálnych procesov. (s. 15—81)

Obracajúc sa ku kategórii „spoločenského bytia“ ako k jednému zo základných pojmov historického materializmu, autor veľmi zreteľne určuje svoje metodologické stanovisko. Na týchto miestach vystupuje proti dvom krajnostiam v interpretácii a chápaní spoločenského bytia. Jedna krajnosť podľa autora spočíva v zámene všeobecného jednotlivým alebo inak povedané, všeobecných materiálnych

podmienok bytia, vystupujúcich na úrovni triedy, spoločnosti vcelku, podmienkami individuálneho bytia; druhá krajnosť spočíva v tvrdení, že krajne zovšeobecnené filozofické určenie spoločenského bytia, postačujúce v rámci gnozeologického riešenia otázky o jeho určujúcej úlohe vo vzťahu k spoločenskému vedomiu, sa ukazuje byť na úrovni sociologického výkladu zložitých a nejednoznačných prejavov morálneho vedomia konkrétnych jednotlivci nedostatočné. (Žiaľ, táto krajnosť je v práci autorom málo rozpracovaná).

Vychádzajúc z marxisticko-leninských pozícií, autor zastáva názor, že „v marxisticko-leninskom chápaní je spoločenské bytie interpretované predovšetkým ako spôsob výroby, spoločenský spôsob výroby prostriedkov života, ktorej najdôležitejšiu časť tvoria *výrobné vzťahy* [podč. A. K.], v podstate určujúce obsah spoločenského vedomia: názory, predstavy o hodnotách, túžby atď.; práve táto sféra spoločenského bytia podmieňuje v značnej miere náhľady a presvedčenia ľudí o otázkach spravodlivosti a spoločenskej rovnosti, cieľov ľudského života, určuje vzťahy ľudí k práci, pravidlá, reguluje základné formy vzťahov medzi ľuďmi — a to tak medzi jednotlivcami, ako aj medzi spoločenskými skupinami“. (s. 18)

Autor súčasne obracia pozornosť i na druhú stránku dialektiky spoločenského bytia a spoločenského vedomia, spojenú s absenciou automatizmu už v samom spôsobe morálneho odrazu skutočnosti. Objektom odrazu morálneho vedomia sú vždy materiálne podmienky života samy osebe, ale

i vyzreté spoločenské potreby v nových ideáloch, princípoch, normách správania. Práve tieto potreby fixujú hlavné úlohy mravnej výchovy, ktorých realizácia vedie k prestavbe morálneho vedomia a správania širokých mas v socialistickej spoločnosti. „Ideály, konštatuje M. Michalik, a úlohy mravnej výchovy vystupujú ako odraz praktických potrieb, podmienok spoločenského života; práve tu sa odhaľuje význam ideovo-výchovnej práce, ktorej úlohy spočívajú v odhaľovaní praktických spoločenských potrieb a v ich upevnení vo vedomí ľudí, v morálnych názoroch a princípoch správania, zodpovedajúcich charakteru týchto podmienok a spoločenských potrieb.“ (s. 25)

Konkretizujúc ideu K. Marxa a F. Engelsa o relatívnej samostatnosti ideológie vo vzťahu k morálnemu vedomiu, autor tvrdí, že „morálne vedomie ako jeden z elementov nadstavby má aktívnu úlohu vo vzťahu k materiálnym podmienkam, pričom vedomie ako produkt podmienok môže vplyvať na ne len v úzkej jednote s ich charakterom — tento vplyv nie je schopný ich zmeniť, modifikovať, ale iba rozširovať a prehľbovať“. (s. 32)

Autor v tejto súvislosti podáva kritiku malomeštiackeho praktikizmu, spoločenského infantilizmu, prízemného racionalizmu. Všetky tieto „teórie“ sa však pri bližšom skúmaní ukazujú byť len modifikáciou každodenného, pritom však „zaostalého“ vedomia. Do protikladu k týmto „prízemným“ predstavám stavia M. Michalik „takú morálku, ktorej hodnota spočíva nie v upevnení praxologických čŕt, ale takých, ktoré sa prejavujú v ľudskej dôstojnosti, česti, šľachetnosti“. (s. 42)

Záver prvej časti práce (s. 59—60) je venovaný otázkam podstaty morálnych hodnôt. Riešenie tejto problematiky v práci vystupuje ako svojrázny

dôsledok aplikácie marxisticko-leninskej dialektiky na analýzu mravných aspektov rozvoja spoločnosti. Kritizujúc idealistickú axiológiu začiatku 20. stor. (E. Hartman, V. Windelband, H. Rickert, G. E. Moor, R. B. Perry, V. Dilthey), autor odhaľuje podstatu hodnôt a tvrdí, že „jednota ľudských potrieb a spoločensko-výrobnej praxe je východným bodom skúmania problému hodnôt, pričom nemáme na mysli analýzu individua ako biopsychologickej bytosti, ani jeho emocionálno-subjektívnu náklonnosť k prijímaniu určitého systému hodnôt, ale skúmanie vo výrobnej praxi vyjadrených spoločenských potrieb“. (1, s. 64) Toto otvára možnosť odhaliť hodnotovú podstatu morálneho vedomia tak vo svetle sociálnej determinácie, ako aj z pozícií aktívnej funkcie spoločenského a individuálneho vedomia.

Ďalšia časť práce s názvom *Morálka, spoločnosť, osobnosť* (s. 82—150) je venovaná dialektickej interpretácii mnohostranných vzťahov v spoločnosti v oblasti morálky. M. Michalik tu vychádza z kritiky tradičných predmarxistických etických teórií autonómnosti morálky a ich novších modifikácií prejavujúcich sa v Poľsku napríklad v etických názoroch tzv. „nezávislej etiky“ T. Kotarbiňského. Kotarbiňským sformulovaná morálka v tzv. „teórii nezávislej etiky“ nadobúda abstraktný charakter, čím sa stáva neplodnou v praktických vzťahoch a „negovať, popierať sociálnu podstatu morálky neznamená nič iné ako popierať spoločenskú (rodovú) podstatu človeka, popierať samotnú schopnosť človeka žiť v spoločnosti“. (s. 95)

Nemalú mieru pozornosti venuje M. Michalik v tejto kapitole i otázkam etickej výchovy (teoretické vyjadrenie tejto výchovnej funkcie etiky autor nazýva *moralistikou*). Vo všeobecnom systéme mravnej výchovy etické vzde-

lávania spĺňa svoju konkrétnu funkciu, ktorá však nadobúda reálny zmysel len v socialistickej spoločnosti, ktorá má záujem na prehĺbení, rozšírení a v rozvoji jednoty spoločenských a individuálnych záujmov, na mravnom povznesení osobnosti. V tomto sa súčasne prejavuje aj humanizmus socialistických spoločenských vzťahov. Takto autor prechádza k riešeniu problematiky humanistického charakteru marxistickej etiky. (s. 151 až 231)

Autor i na týchto miestach, podobne ako v predchádzajúcich častiach práce, aplikuje dialektickú metódu na interpretáciu kvalitatívne novej formy reálneho humanizmu, ktorý je súčasťou marxizmu, vyvracajúc krajné názory na jeho podstatu u predstaviteľov abstraktného humanizmu antisocialistickej ideológie.

Hĺbka skúmania tejto problematiky sa prejavuje zároveň i v tom, že pri objasňovaní humanistickej funkcie podstaty socialistickej morálky autor vychádza z jej vnútorných zvláštností i z jej jednoty s vedeckým svetonázorom, ktorý zahŕňa v sebe najvšeobecnejšie morálne hodnoty, predstavy o blahu, dobre a zle, zmysle života, ale aj morálne princípy organizujúce morálne vedomie.

Autor ukazuje na skutočne meritórne vzťahy morálky a svetonázoru, ku kontraktácii ktorých dochádza na základe „praktických problémov súčasnosti, majúcich prvoradá význam pre životné perspektívy človeka“. (s. 156) Autor ďalej správne konštatuje, že na to, aby sme dokázali humanistický charakter novej, socialistickej morálky, nestačí iba ukázať na jej ciele, na to, že vyjadruje a obhajuje záujmy človeka, ale je potrebné dokázať, akým spôsobom toto dosahuje, aké prostriedky používa na dosiahnutie cieľov. A takto postavený problém už prekračuje sféru akademických úvah

o charaktere vzájomného vzťahu cieľov a prostriedkov, pretože prechádza do sféry spoločenskej praxe či konkrétnejšie do oblasti priameho styku morálky a politiky, pretože práve politická aktivita a činnosť nás je tou pretvárajúcou silou, ktorá mení svet v súlade s najvyššími ideálmi.

„Humanistické ideály marxizmu, konštatuje M. Michalik, tak zjednocujú do jedného systému svetonázoru morálku a politiku, formujúc v tejto jednote materiálnu silu, vplývajúcu na vedomie a správanie ľudí, nabádajúcu ich k takým spoločenským činom, ktoré majú za následok humanizáciu ľudských vzťahov.“ (s. 158) A práve v tomto zmysle sa marxisticko-leninská etika stáva etikou revolučnou — a v tom je v konečnom dôsledku jej najväčšia prednosť v porovnaní s ostatnými etickými systémami.

Značnú pozornosť v práci si zasluhuje Michalikov názor, ktorý tvrdí, že vzrastajúci význam marxistického humanizmu sa prejavuje nielen v orientácii na skutočné ideály človeka, ale aj na odhalenie ciest ich dosiahnutia, pretože socialistická morálka nie je len zbierkou pravidiel správania a morálnych zákazov a príkazov, ale je to systém hodnotových orientácií, forma vedomia, úzko spojená s teóriou schopnou uspokojovať potreby v ideáloch a podať návod na praktické riešenie vyzretých sociálno-etických problémov.

Poslednú časť práce M. Michalik venuje otázkam reálnych problémov súčasného sveta (s. 232—273), „pre ktoré sú typické morálne konflikty vyrastajúce predovšetkým z charakteristických procesov pre súčasnú civilizáciu, ekonomiku, svetonázor — a hlavne — pre politiku a ideológiu“. (s. 232) Súčasnú morálne problémy autor považuje za vonkajšie určenia vystihujúce tie najrôznejšie javy. V podstate ich delí na tri základné

skupiny: a) problémy, ktoré vystávajú pred súčasným človekom vo sfére ekonomiky, politiky a ktoré je človek povinný riešiť z mravného aspektu; b) problémy spojené so zmenami nastávajúcimi vo sfére vedomia ľudí; c) problémy týkajúce sa formovania ľudskej osobnosti, jej postojov a náhľadov.

Na základe načrtnutých problémov je ďalej možné odhaľovať jednotlivé morálne situácie a dynamiku zmien v oblasti mravnosti spoločnosti, špecificky odrážajúcich charakter súčasných protirečení vo sfére morálky. „Na tomto základe, akcentuje M. Michalik, je možné odhaliť i diferenciaciu

medzi charakterom socialistických mravných potrieb a morálnymi potrebami buržoáznej spoločnosti.“ (s. 233)

Záverom našich úvah nad prácou M. Michalika je možné konštatovať, že autor v práci rieši skutočne široký okruh problémov. Pri ich riešení vychádza z teoretického dedičstva klasikov marxizmu-leninizmu a ich dialektickej metódy. Michalikova práca predstavuje — vzhľadom na šírku záberu a mieru zvládnutia problematiky — skutočne imponantný náčrt otázok marxisticko-leninskej etiky, a to vo všetkých jej podstatných určeníach. Žiaľ, recenzia pre svoju ohraničenosť mohla ukázať len tie najzávažnejšie.

Anna Klimeková